

Віталій Михайловський

Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu. T. 1. / Pod red. Feliksa Kiryka. – Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2000. – 380 s.

Поява першого тому праць, присвячених історії Кам'янця та його околиць, стала результатом шестирічної співпраці Інституту історії та Інституту географії Вищої педагогічної школи в Кракові, Уряду міста Кракова, Інститутів історії Польської Академії наук у Варшаві й Кракові, відділу архітектури Краківської політехніки та інших інституцій. Українську сторону в ній презентували Кам'янець-Подільський державний університет, Національний історико-архітектурний заповідник та мерія Кам'янця-Подільського.

Охайно виданий том спровалює приємне враження: низка великих статей польських науковців – Януша Куртики, Фелікса Кірика, Тадеуша Трайдося, Даріуша Колодзейчика, Маряна Вольського та ін., якісна поліграфія, численні іллюстрації (фотографії Міхала Грейма, одного з найвизначніших краєзнавців другої половини XIX ст., з архівних зібрань Кракова й Лодзі, старі поштові листівки, сучасні фото). З українського боку вміщено лише три матеріали викладачів Кам'янець-Подільського державного університету – Євгенії Сохацької, Валерія Степанкова, Льва Баженова.

Тематично зміст тому можна поділити на дві частини – історичну й історико-архітектурну. Перша представлена статтями Януша Куртики «Поділля між Польщею і Литвою у XIV – першій половині XV ст.», Анджея Юречка «Локаційний документ Кам'янця-Подільського», Фелікса Кірика «Дослідження пізньосередньовічного Кам'янця-Подільського», Тадеуша Трайдося «Католицька церква на По-

діллі (1340-1434)», Пьотра Борека «Кам'янець-Подільський у світлі щоденників і спогадів XVII ст.», Станіслава Гжиковського «Урочистості в Каїрі після здобуття Кам'янця-Подільського в 1672 р.», Даріуша Колодзейчика «Кам'янець-Подільський під турецьким пануванням 1672-1699», Романа Пельчара «Діяльність єзуїтів в Кам'янці-Подільському (1608-1773)», Божени Попъолек «Життя у Кам'янецькій фортеці в часи Августа II на підставі листів коменданта *Ranne*», Валерія Степанкова «Подільські опришки та їх боротьба з турецькою залогою Кам'янця-Подільського (осінь 1672 – 1674 pp.)», Єжи Мотилевича «Товарний обмін у районі середньої течії Дністра в середині XVIII ст. у світлі реєстру митниці в Кам'янці-Подільському», Мар'яна Вольського «Геральдичні зміни у польської шляхти в контексті її переселення на Поділля», Льва Баженова «Подвижник на плі їсторії Поділля Микола Яворовський», Євгенії Сохацької «Подружжя Шульмінських в історії Кам'янця-Подільського 1908-1920 pp.».

До другої частини можна віднести статті Марека Лукача «Післялокацийна забудова Польського ринку в Кам'янці-Подільському в світлі західноєвропейських впливів», Йоланти Срочинської «Архітектурне оформлення театральних урочистостей і вистав до початку ХХ ст.», Яна Янчиковського «Про потребу дослідження фортифікацій Кам'янця-Подільського», Януша Римші «Замковий міст», Яцека Чубінського «Студії над історичною іконографією краєвидів і панорам Кам'янця-Подільського». Завершує том розлога хроніка контактів науковців Krakova і Кам'янця протягом останніх років.

У невеликому огляді неможливо проаналізувати всі статті, тим більше, що деякі з них заслуговують на окрему рецензію (наприклад, Януша Куртики чи Божени Попъолек). Тож зупиняється детальніше на кількох, і спочатку – на статтях українських науковців.

Стаття Євгенії Сохацької, присвячена подружжю Шульмінських, є фактографічно добротною, але у тако-

му вигляді (дослівно!) вона вже побачила світ у збірнику «Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки» (Хмельницький, 1999. – С. 573-581).

Матеріал **Льва Баженова** про Миколу Яворовського чомусь не має наукового апарату. Щодо його змісту, то справді важко заперечити значення Яворовського як дослідника історії Поділля, але й не варто перебільшувати його ролі в цьому, як робить Автор, який підносить книги краєзнавця «Религиозная жизнь в Подолии в конце прошлого века» (1892) та «Черты из религиозной и бытовой жизни Подолии» (1912) до рангу «скарбниці знань» про церковно-релігійні та народні традиції, звичаї, обряди подолян. Лев Баженов однією тільки фразою зупинився на тому, коли (але не з якою метою!) писалася переважна більшість історико-краєзнавчих творів Яворовського, як і багатьох інших тогочасних священиків-краєзнавців. Тим часом наріжним каменем їхніх досліджень було доведення «исконних» прав Росії на Поділля, викорінення «польсько-католицького духу». За приклад може слугувати хоча б такий пасаж із Яворовського: ... около 300 тыс. простого русского народа, принявшего католичество, не сознает своего русского происхождения и, благодаря латинскому костелу и полонизаторской деятельности местных поляков, постепенно и довольно быстро ополячивается...¹

Розвідку **Валерія Степанкова** присвячено боротьбі подільських опришків з турецькою залогою Кам'янця-Подільського в 1672-1674 роках. Спершу мова йде про локалізацію опришків – гряду вапнякових гір-тovтр, або Медоборів, густо вкритих лісом. Далі Автор пише: «У 1670-1671 pp. боротьба опришків проти відновлення на терені Подільського воєводства польсько-шляхетського панування набрала масового характеру» (с. 252). Але про яке «відновлення» йдеться? Адже уряд Речі Посполитої ніколи не визнавав існування у Подільському воєводстві козацького полку, посилаючись на Зборівський договір 1649 р., який

не передбачав організованої присутності козацтва на цьому терені². Відтак, будь-які дії проти законного (тобто, воєводського) уряду цілком резонно сприймалися як розбійницькі. А що ми знаємо про програмові цілі «медоборських повстанців»? Втім, сама тема є, без сумніву, цікавою, а дана стаття має ще й додаткову вартість завдяки введенню у науковий обіг опису бойових дій проти турецької залоги (с. 254-255).

З-поміж польських статей, які в збірнику абсолютно переважають, зупинюся лише на трьох, присвячених пізньосередньовічному Кам'янцю. Першим варто згадати **Фелікса Кірика**, одного з небагатьох істориків, що спеціально займається історією середньовічних і новочасних міст³.

Стаття складається з двох параграфів: «*Місто трьох націй. Мешканці і міська влада*» та «*Виробництво і товарообмін*». Вступом до неї служить уже класичний Длugoшів опис Кам'янця, а серед вартих особливої уваги нюансів можна згадати залучення великої кількості актового матеріалу, і то переважно з найстаріших книг Кам'янецького магістрату початку XVI століття. Велику частину тексту займає опис різноманітних сюжетів міського життя Кам'янця XV-XVI століття. Проте за величезною кількістю фактів якось губиться головне: що власне являв собою пізньосередньовічний Кам'янець? Був містом одного чи трьох магістратів? Яка з трьох існуючих поруч громад – руська, польська, вірменська – відігравала провідну роль в житті міста? Не знайдемо відповіді на ці питання ні в стислому шкіці про появу в місті римо-католицької громади, ні в досить хаотичному викладі історії вірменської громади, ні в уривчастих, не пов'язаних між собою інформаціях про ті чи ті реалії міського життя. Врешті, стосовно вже «традиційної» проблеми Кам'янця – обставин надання місту магдебурзького права. Автор, згадуючи при вілії 1502 і 1507 рр. на підтвердження міських прав, нібито

наданих Людовиком Угорським, Казимиром III, Владиславом II, Владиславом III і Казимиром IV, робить дещо несподіваний висновок: *Незалежно від того, як потрактуємо послідовність зазначених двох перших володарів, випадає прийняти звязок Казимира Великого та Людовика Угорського з містом Кам'янцем* (с. 70). Але ж невідомо жодного документа, який би свідчив про принадлежність Поділля і Кам'янця до Корони Польської за Казимира і Людовика!

Велика стаття відомого дослідника історії Церкви Тадеуша Трайдося «*Католицька Церква на Поділлі (1340-1434)*» (с. 129-157) присвячена причинам, що сприяли появі Римо-Католицької Церкви на Поділлі; аналізується, зокрема, діяльність католицьких місіонерів з орденів францисканців та домініканців і простежується структура парафій новоствореної дієцезії. Нижню хронологічну межу Автор аргументує появою Коріатовичів на Поділлі на початку 40-х років XIV ст., хоча перший відомий документ, який стосується католицького ордену на території Поділля, походить з 1375 р. – це відомий привілей Олександра Коріатовича Смотрицькому домініканському монастирю. Звідки взявся 1340 рік – стає тим більше неясним, коли взяти до уваги, що питання про початок правління Коріатовичів на Поділлі залишається і досі відкритим. Ще один подив викликає теза Автора про інтенсивний приплив власне польського елементу на Поділля вже наприкінці XIV ст. (с. 130), хоча жодних джерел про польських переселенців у часи Коріатовичів донині не знайдено. Натомість варта уваги думка п. Трайдося про вплив католицьких структур на формування місцевої еліти впродовж XV ст.: адже більшість надань Владислава II Ягайла та його сина Владислава III справді адресувалася малопольській шляхті. (До речі, яскравим підтвердженням цього є зроблений у статті Януша Куртики в цьому ж збірнику аналіз надань і записів, з якого бачимо виразну перевагу польської шляхти).

Втім, формулюючи закиди до статей першого тому з історії міста та регіону, слід визнати, що проблема полягає передусім у самому Поділлі. Досить поглянути на бібліографію його історії, як стане зрозумілим, що після «батьків» поділезнавства Никанда Молчановського, Михайла Грушевського, Леона Бялковського, Казимира Пуласького, Юрія Сіцинського, Антоні Ролле настала півшікова порожнечка, яку не могли заповнити поодинокі розвідки Миколи Крикуна, Владислава Серчика та кількох інших дослідників. Тому зусилля, спрямовані на видання представленого тут тому, варто привітати як одну з вдалих спроб дослідження регіональної історії України.

¹ Яворовский Н. *История гражданской и церковной жизни Подолии*. – Каменец-Подольск, 1912. – С. 87.

² Крикун М. З історії української козацької старшини другої половини XVII століття. *Полковник Остап Гоголь* // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1997. – Т. CCXXXIII. – С. 413.

³ Див., зокрема: Kiryk F. *Szlachta w Bochni. Ze studiów nad społeczeństwem miast górniczych w Małopolsce w XVI i w pierwszej połowie XVII stulecia* // Spoleczeństwo staropolskie. – Warszawa, 1979. – T. II. – 71-124; Ejusdem. *Szlachta w Wieliczce na przełomie XVII/XVIII wieku* // Studia Historyczne. – 1982. – R. XXV, z. 1. – S. 3-25.